

Veverička s mejkapom

Veveričky sú mimoriadne hravé zvieratá. Už neraz do mňa hodili šišku či obal zo slnečnicového semienka. Jedna výnimočná bývala aj pri chate Parohy vo Veľkej Fatre. Mala svoj zaužívaný rituál. Každý večer sa nechala ovievať dymom z komína. Po takomto kúpeli sa jej kožušok prefarbil na sivočierny. Cez noc a počas dňa stratila svoj „preliv“, a tak podvečer znova prišla ku komínu a opäť sa nechala prefarbiť. Možno sa jej to naozaj páčilo alebo sa chcela zbaviť parazitov v srsti. Tak to robia niektoré vtáky, napríklad bociany. Ale u veveričiek som sa ešte s podobným správaním nestretol.

Ako si straka čipkovanou bielizňou hniezdo vyzdobila

Krkavcovité vtáky patria k skupine operencov s vysokou intelektuálnou výbavou. Do špeciálnej pamäťovej jednotky mozgu si dokážu dobre a nadhlo uložiť geografické súradnice skrýš, do ktorých si uskladnili zásoby potravy na horšie časy. Straka obyčajná je navyše legendárne známa svojimi zlodejskými chútkami. Blyštavými predmetmi si ozdobuje hniezdo podobne, ako to robíme my, keď si skrášľujeme príbytky obrázkami či inými dekoračnými predmetmi. Straka si vo svojom príbytku uschováva najrôznejšie lesklé predmety, ktoré ľudia buď náhodou stratili pri prechádzke prírodným zátiším, alebo ich zámerne odhodili ako nepotrebný odpad na smetisko. A tak špeciálny stračí príbytok z konárikov, zaopatrený ešte aj strieškou proti dažďu, zdobia pozlátky z čokolády, náušnice, náramky, prstene. Príbytok straky možno označiť výstižne nápisom „Hniezdo strát a nálezov“.

straka obyčajná

Jednej strake, ktorá hniezdila na okraji podhorskej dedinky, sa asi priveľmi zapáčila čipkovaná bielizeň, ktorá sa sušila na dvore v tesnom susedstve jej príbytku. Nepozorovane sa zakradla do dvora a zo šnúry si pekne odopla ozdobné súčasti spodnej bielizne, ktoré si odniesla do hniezda. Musela to byť šikovná straka, keď si dokázala zobákom poroztvárať štipce, ktorými bola bielizeň na šnúre prichytená. Hniezdo tejto straky bolo potom vyzdobené zvláštnymi dekoráciami v podobe čipkovanej spodnej bielizne, ktorá z koruny opadaného jaseňa svietila doširoka-doda-leka a pútala na seba pozornosť náhodných okoloidúcich, ako aj milovníkov operencov a ornitológov...

Ako orol gazdinej spod ruky sliepku zdrapil

Príroda dokáže zinscenovať najneuveriteľnejšie príhody. Svedčí o tom aj udalosť, s ktorou sa mi zdôverila jedna tetka z Oravy.

Na víkend mala ku gazdinej prísť dcéra s rodinou z Bratislavy, a tak sa s manželom dohodla, že sliepku, ktorá nesie najmenej vajíčok, v piatok ráno zareže a urobí z nej sviatočný nedeľný obed. Gazda nenamietal, veď sliepok mali vari pätnásť, a tak jedna až tak pri znášaní vajíčok chýbať nebude.

V piatok ráno gazdiná vypustila hydinu na dvor. Do válovice nasypala zbožie, aby si sliepky čosi zobli, a vrátila sa do kuchyne po nôž, ktorým mala sliepke ukončiť život. Takúto robotu gazda nerád robil, a preto táto „krvavá“ práca bola vždy na pleciach jeho manželky. Nedokázal byť ani len pri tom, aby manželke aspoň pomohol sliepku odchytiť.

Keď gazdiná prišla na dvor, sliepky pekne zobkali. Iba tá jedna, ktorá mala skončiť v hrnci, akoby v povetrí šípila niečo zlé. Stála vystrašená v kúte záhradky a chutný ovos ju nezaujímal.

„A tebe čože sa stalo, že si taká zdubnená?“ prihovorila sa sliepočke gazdiná. „Viem, viem, vy zvieratá cítite, keď sa blíži váš koniec. Ale nič sa nedá robiť, moja milá, dnes musíš ísť do hrnca ty.“

Ako sa však tetka chystala potenciálnu obeť chytiť do rúk, odrazu z ničoho nič, kde sa vzal, tu sa vzal, priletel ako blesk z jasného neba orol, ktorý milej tetke vyhladenú sliepku uchmatol rovno spod ruky do ostrých pazúrov. Gazdiná od ľaku div že z nôh nespada. Bodaj by aj nie, keď dravý vták s dvojmetrovým rozpätím krídel vletel znenazdajky do dvora a prievan, ktorý okolo seba prudkým letom narobil, ju doslova odsotil do plotu.

Hodnú chvíľu trvalo, kým tetka precitla z neočakávaného útoku orla. Keď sa ako-tak spamätala zo šoku, na dvore už nebolo ani jednej-jedinkej kury. Všetky, okrem tej čiernej, čo už niesla vajíčka len tak kedy-tedy, vystrašené veľkým predátorom vbehli do maštale a chúlili sa v kúte jedna k druhej. A gazdiná sa vrátila do kuchyne bez úlovku...

orol skalný

Vstávanie hlucháňa

Hlucháne sa aj v zime zdržujú na svojich obľúbených miestach ďaleko od civilizácie. Raz som sa ešte pred svitaním pobral na tokanisko, aby som ich mohol pozorovať. Podozrivé ticho ranného lesa rušil len krdlik krivonosov lúskajúcich šišky na smreku. Z pohľadu na vtáčiky ma vyrušilo trepotanie krídlami. Bolo to len pár metrov za mnou a ja som od ľaku skoro spadol z nôh. Otočil som sa a uvidel som chvost odlietajúceho hlucháňa, ktorý prenocoval pod snehom rovno vedľa mňa. Zostal po ňom len tunel snehu s komôrkou a odtlačky krídel na snehu, keď ešte premrznutý nemotorne vzlietal.

Pranostiky a predpovede

Naši predkovia nemali možnosť sledovať vývoj poveternostnej situácie družicami a museli sa spoliehať len na vlastné pozorovacie schopnosti. Keďže žili v bezprostrednom kontakte s prírodou, pozorne si všímali dianie v nej. Všímali si fenologické javy (kvitnutie kvetov, pučanie stromov, padanie lístia...) i správanie živočíchov (prílet a odlet sťahovavých vtákov, akustické prejavy zvierat a pod.). Na základe dlhodobého pozorovania rozličných javov v prírode sa snažili prognózovať počasie. Nápadné javy, ako vieme, vyjadrili formou pranostík, viažucich sa často k nejakému menu v kalendári. Hoci hodnovernosť týchto pranostík kolíše a s dnešnými predpoveďami, pripravovanými na základe celosvetového monitorovania poveternostnej situácie, ich nemožno porovnávať, bolo by neodpustiteľným hriechom, keby sme ich nechali upadnúť do zabudnutia. Ukrývajú totiž v sebe veľký pozorovací talent našich predkov, a zvlášť v súčasnosti už neznámy úzky vzťah k prírode a pocit spolupatričnosti so svojou živiteľkou. Keďže ich život priamo závisel od prírody – obrábali pôdu, siali, žali, sadili a rúbali stromy..., pociťovali k nej bližší vzťah ako my súčasníci, ktorí sa k plodom zeme živiteľky dostávame len sprostredkovane pri nákupe potravín v obchodoch. Niet sa však potom čo čudovať, že náš vzťah k prírode je veľmi oslabený a s postupujúcou civilizáciou sa viac a viac oslabuje.

Na základe správania živočíchov naši predkovia prognózovali krátkodobý priebeh počasia, napríklad „Keď vtáčik spieva na doline, bude zima, keď na grúniku, bude teplo“ alebo „Keď na Jána kukučka kuká, pekný čas si núka“. Znamením pekného počasia malo byť aj to, že vrabce veselo čvirikajú...

Spolahlivými „predpovedačmi“ počasia sú aj pavúky: „Keď pavúky snujú pavučiny, mal by byť pekný čas“ a, naopak, „Keď pavúk svoju pavučinu schrchme, mal by prísť dážď“. Aj včely, ktoré sprevádzajú človeka od dávnych čias, nám môžu poslúžiť pri predpovedi počasia: „Keď včely nerady vyletujú von z klátu, bude pršať“ alebo „Keď sa včely hromadne zlietajú do úľa, skoro čakaj dážď“, resp. „Keď na jar včely neskoro vyletujú, bude studené leto“. Podľa inej pranostiky „Kolko dní pred Jozefom (19. marec) vyletia včely, tolko týždňov po ňom bude chladno“.

Aj lastovičky obyčajné, ktoré sú tiež spolupútnikmi človeka od dávnych čias, slúžili našim predkom ako živé barometre: „Keď lastovičky skoro priletia, bude dlhá jar“ alebo „Keď lastovičky nízko lietajú, bude pršať“. Aj iné vtáky, ktoré žijú v blízkosti človeka, využívali naši predkovia pri prognózovaní počasia: „Pinka pýta piť“, „Myšiak kričí, pýta dážď“, „Keď sova húka, bude mrznúť“, „Keď sova húka, bude pršať“.

Akustické prejavy cicavcov vraj tiež prezrádzajú, aký vývoj v poveternostnej situácii nastane v časovom horizonte niekoľkých hodín, napríklad „Keď pes vyje na

mesiac, bude dážď“; „Keď líška breše, bude búrka“; „Breše srnec – zlý čas bude“. Pravdivosť týchto pranostiek je otázna, pretože živočíchy sa akustickými prejavmi dorozumievajú za rozličného počasia.

Aj početnosť niektorých zvierat využívali naši predkovia na predpovedanie počasia: „Keď je veľa hadov, bude dobrý rok“. Podľa inej pranostiky „Keď je v prírode veľa myší, mala by nás čakať dlhá a suchá jeseň“.

Z odletu vtákov usudzovali, aká by mala byť nadchádzajúca zima: „Keď divé husi idú preč zavčasu v jeseň, bude skoro zima“ alebo „Pipíšky prileteli, bude tuhá zima“, resp. „Keď v zime prilietavajú vrany blízko k príbytkom, hotov sa na tuhú zimu“. Iné dve pranostiky hovoria o miernej zime: „Ak sú do Michala vtáci doma, nebude tuhá zima“ alebo „Ak sú na Michala lastovičky tuná ešte, tak sa tuhej zimy, ľudia, viac netešte“. O nástupe skorej zimy hovorí pranostika, že keď divé husi odlietajú preč zavčasu na jeseň, mala by byť skoro zima... Ako na mnohých iných pranostikách, aj na týchto je voľačo pravdy.

Z akustických prejavov vlkov a líšok naši predkovia tiež prognózovali zimu: „Keď vlci a líšky v januári vyjú, to znamená tuhú zimu.“ Krákanie mnohých vrán v zime malo byť predzvestou silného sneženia... Charakter nadchádzajúceho zimného obdobia predpovedali aj podľa „vypasenia“ divjej zveri: „Keď sú zvieratá v hore tučné, tak iste príde tuhá zima.“ Vtáčkari zvykli v minulosti lapať operence a z ich telesnej kondície vedeli predpovedať zimu. Ak boli vtáčiky lapené vo februári tučné, malo to byť predzvestou ešte bohatej snehovej nádielky a tuhej zimy... Studené počasie prognózovali aj zo správania iných živočíchov: „Keď mravce robia veľké kopce, bude tuhá zima“ alebo „Ak sa osy v septembri tlačia do príbytkov, prorokujú tuhú zimu“, resp. „Keď krt ide do zeme hlbšie, bude skoro tuhá zima“. Podľa inej pozoruhodnej pranostiky by mala byť vraj dlhá zima, keď jelene neskoro v jeseni medzi lane prichádzajú...

Charakter zimy dokázali naši predkovia „vyčítať“ aj z plodov zeleniny: „Keď má cibuľa málo šúp, bude slabá zima, keď má veľa šúp, bude tuhá zima“ alebo „Keď kapusta veľa listov a kukurica veľa šúp má, bude dlhá zima“. Podobne predpovedali zimné počasie aj z úrody: „Keď sa urodí mnoho žaluďov, bukvic, šípok a podobného skalného ovocia, bude tuhá zima“ alebo „Keď veľmi zarodí mak, buk a lieska, bude tuhá zima a mnoho snehu“.

Aj podľa opadávania listov zo stromov veštili, aká by mala byť zima: „Keď sa drží list v mesiaci októbri na stromoch pevne, to znamená tuhú zimu“ alebo „Keď na Martina list zo stromu neopadol, môžeme čakať tuhú zimu“, resp. „Keď kvitnú stromy druhýkrát, bude zima na stokrát“.

Správanie živočíchov čosi veští aj o vývoji poveternostnej situácie. K takýmto typom patria pranostiky „Keď zver tiahne z kopcov dolu, príde zlé počasie“ alebo „Keď bociany svoje mladé na hniezdach pod krídla schovávajú, cítia dlhý dážď“. Na nich je tiež kus pravdy.

Keďže život našich predkov priamo závisel od životelky prírody, nečudo, že z určitých pozoruhodných prírodných javov sa snažili predpovedať, či rok bude úrodný, alebo nie. Podľa miesta, na ktorom si lastovičky budovali hniezda, čakali úrodný, resp. neúrodný rok. Ak si v stodole tieto obľúbené vtáčatá postavili hniezdo nízko, mal byť neúrodný rok, ak vysoko, mal byť požehnaný... Ďalšia predpoveď hovoriaca o charaktere jari pramení z pranostiky, podľa ktorej „Keď v máji veľa chrústov poletuje, to dobrý rok sľubuje“.

K takýmto typom patrí aj pranostika o žabách: „Keď si žaby robia žabince blízko pri potoku alebo priamo v ňom, bude suchý rok, keď v mlákach, bude mokrý“.

Aj vo svetle vedeckých poznatkov v prvých desaťročiach tretieho milénia možno povedať, že na spomenutých pranostikách je voľačo pravdy. Pozorovania našich predkov, ktoré sú zachytené v pranostikách, by nikdy nemali odísť do zabudnutia, i napriek tomu, že ich výpovedná hodnota bude zrejme s nástupom globálneho otepľovania výrazne klesať.

JANUÁR

- Trojkráľovú (6. 1.) zimu vlk nezoherie.
- Ak sa na Vincenta (21. 1.) vtáča z koľaje napije, ten rok mnoho vína sľubuje.
- Ak si na Vincenta komár poletuje, statok aj slamenú strechu spotrebuje. (21. 1.)
- Svätá Agneška (21. 1.) keď je láskavá, vypustí škovránka z rukáva.
- Na obrátenie svätého Pavla (25. 1.) medveď sa na druhý bok obráti.
- Ak vlci a líšky v januári vyjú, bude tuhá zima.
- Keď včely v januári vyletujú, to nedobrá rok ohlasujú.
- Lepšie vidieť hladného vlka v poli ako gazdu v januári v košeli.

